

MOZGÁSKORLÁTOZOTT GYERMEKEK INTEGRÁLT OKTATÁSA-NEVELÉSE

Útmutató szülőknek
és szakértői bizottságoknak

Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar

Szerkesztette:
DR. CSÁNYI YVONNE

Lektorálta:
LÁNYINÉ DR. ENGELMAYER ÁGNES

A kiadvány a

FOGYATÉKOS GYERMEKEK, TANULÓK FELZÁRKÓZTATÁSÁÉRT
ORSZÁGOS KÖZALAPÍTVÁNY

támogatásával jelent meg

MOZGÁSKORLÁTOZOTT GYERMEKEK INTEGRÁLT OKTATÁSA-NEVELÉSE

Útmutató szülőknek
és szakértői bizottságoknak

Budapest, 2001

Tartalom

Az együttnevelés fontosabb tényezői, feltételei (<i>Csányi Yvonne</i>) Bevezető a sorozathoz	7
Mozgáskorlátozott gyermekek integrált nevelése-oktatása (<i>Fótiné Hoffmann Éva</i>) Útmutató a szakértői bizottságoknak	36
Útmutató a szülőknek	50

CSÁNYI YVONNE

AZ EGYÜTTNEVELÉS FONTOSABB TÉNYEZŐI, FELTÉTELEI

Bevezető a sorozathoz

Előszó

Hogyan használjuk a sorozatot?

Az olvasó az integrált neveléshez és oktatáshoz kap eligazítást, segítséget jelen kötettel. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a szerzők a speciális iskolarendszerre nem számíthatnának. Az integrált nevelés egy eddig hazai viszonyban nem kitaposott ösvényt nyit meg számos speciális nevelési szükségleteket mutató gyermek előtt, ugyanakkor nyitva áll a hagyományos és továbbra is létező lehetőség, a speciális gyógypedagógiai intézményben való elhelyezés útja is.

A kiadvány használható teljes egészében könyvként, és köteteinek felhasználásával az egyes fejezeteket tartalmazó sorozatként. A Tanulási Képességet Vizsgáló és az Országos Rehabilitációs és Szakértői Bizottságoknak, valamint a nevelési tanácsadóknak dolgozó *szakembereknek a teljes sorozat használatát javasoljuk. Az érintett szülők számára a bevezető fejezet (Az együttnevelés fontosabb tényezői, feltételei) és a szülőknek írt, gyermekükre vonatkozó adott fejezet hozzáférhetőségének biztosítását ajánljuk.* A teljes sorozat áttekintését javasoljuk még a beiskolázásban közreműködő közoktatási szervek, a fenntartó hatóság munkatársainak, akik egy-egy konkrét eset kapcsán tájékozódhatnak a megfelelő fejezetekben, továbbá segítséget kaphatnak a kötet révén a fogadó intézmények illetékes pedagógusai is.

A különböző szakértői bizottságok szakemberei számára saját szakjuk vonatkozásában legfeljebb tájékoztatást, bizonyára csak a már ismert tények megerősítését jelentheti a kötet, hiszen ők kiválóan ismerik az általuk vizsgált gyermekcsoport speciális igényeit. A náluk megforduló szülők vonatkozásában viszont ők is hasznosítani tudják a kötet megfelelő, egy-egy meghatározott fejezetét. Továbbá hasznos útmutatást jelenthetnek számukra az adott fejezetek akkor – s ez elsősorban a tanulási képességet vizsgáló bizottságokra vonatkozik –, ha gyógypedagógiai segítséget nyújtanak egy másik bizottság által a körzetükbe integrált gyermeknek, tehát ha egy, a bizottság profiljától eltérő fogyatékosságról van szó. Felhívjuk a szakemberek figyelmét, hogy érdemes a szülők számára írt részeket is áttekinteniük, mivel ezekben olykor több részletkérdés feldolgozása szerepel, s kiegészítik a kifejezetten szakembereknek írt fejezeteket. Így is készültek, számítva arra, hogy a szakemberek számára mindkét változat hozzáférhető lesz.

„Az együttnevelés fontosabb tényezői, feltételei” c. bevezető fejezet tehát az a rész, amely valamennyi, az óvodai vagy iskolai elhelyezést érintő döntés előtt álló gondviselőnek vagyis a szülőknek és a szakembereknek egyaránt szól. Ebben a bevezető fejezetben az integrációval kapcsolatos általános tudnivalókon

kívül kitérünk ezen oktatási formával kapcsolatos törvényi szabályozás értelmezésére is, valamint mellékeljük az integrációhoz segítséget nyújtó országos szakértői bizottságok és a velük kapcsolatban álló speciális intézmények címjegyzékét is. A bevezető fejezet ilyen módon hozzájárul a szülőknek a törvényben is előírt megfelelő és sokoldalú tájékoztatásához, azoknak az információknak a részleges pótlásához, amelyek napjainkban még a szegregált speciális iskolai elhelyezés túlsúlya miatt, továbbá bizonyos feltételek hiányában és/vagy az eddigi pedagógiai szervezési hagyományokhoz való túlzott ragaszkodás miatt, nem élnek a köztudatban, jöllehet a közoktatási törvény egyértelműen számol velük.

Nem szerepel a kötetben a beszéd fogyatékoság, autizmus és a pszichés fejlődés zavarai miatt a nevelési, tanulási folyamatban tartósan és súlyosan akadályozottak témaköre, illetve ebből csak egy kategóriával, a feltűnő magatartási rendellenességekkel foglalkozik.

Ugyancsak nem jelennek meg ebben a sorozatban a fogyatékosok különböző csoportjain belül tekintélyes számot képviselő halmozottan fogyatékos gyermekek sem. Ennek érthető oka az, hogy az ő esetükben iskolarendszerünk jelenlegi feltételei között az integrált nevelés még nem jelenthet reális alternatívát a speciális intézményben való elhelyezés helyett. Számukra az jelenti az előrelépést, ha megközelítőleg teljes létszámban bevonják őket – s rajtuk kívül a súlyos fogyatékosokat is – a különböző típusú gyógypedagógiai iskolák keretébe.

Úgy gondoljuk, a kiadvány valóban hiánypótló, hiszen az eddigi szóbeli tájékoztatást teszi egységesebbé és nyomatékosabbá, s nagyon reméljük, hogy a felhasználóknak is hasonló véleményük alakul majd ki a sorozat használatakor.

*Csányi Yvonne
szerkesztő*

Bevezető

A gyógypedagógia területén hosszú ideig, a XIX. és a XX. században is, a speciális iskolák vagy csoportok létrejötte, a különböző típusú fogyatékosokat fogadó intézmények párhuzamos kialakulása volt jellemző. Az indok az volt, hogy a hasonló problémákkal küzdő gyermekek a számukra előnyösebb, speciális feltételek mellett jobban fejlődhetnek, s egyidejűleg homogénebbek lesznek azok a csoportok is, ahonnan kiemelték a fogyatékos gyermekeket. Így létesítettek külön iskolákat, tagozatokat, sokszor bennlakásos intézményeket Magyarországon például a siketek, vakok, értelmi fogyatékosok, mozgáskorlátozottak, később a nagyothallók, az enyhe fokú értelmi fogyatékosok (kiszegítő iskolák), gyengénlátók, halmozottan sérültek (értelmi fogyatékos látássérültek, mozgáskorlátozott értelmi fogyatékosok stb.) számára. A társadalmi integráció, mint cél ezen irányzat fennállásakor sem volt kétséges. Az elkülönítetten nevelő intézmények gyógypedagógusai mindig is úgy gondolták, hogy éppen az elkülönített nevelés, a speciális problémákhoz való igazodás teszi lehetővé a minél teljesebb későbbi beilleszkedést.

Ezzel az elkülönítő tendenciával szemben jelentkezett a nemzetközi gyakorlatban az elmúlt évtizedekben az együttes nevelés irányzata. Ezt többek között állampolgári jogaikra való hivatkozással vívták ki a szülők, mivel hátrányos megkülönböztetésnek érezték, hogy gyermeküket nem vihetik a nem fogyatékos gyermekekhez hasonlóan a lakóhelyükhöz közeli iskolába. Azok a pedagógiai tapasztalatok is erősítették az új tendenciát, melyek szerint a nem elkülönítetten fejlesztett gyermekek nem fejlődtek kevésbé, sőt olykor éppen jobban haladtak.

Az integráció gyakorlata két félt tételez fel: a beilleszkedni akaró egyiket és az őt fogadó másikat. A folyamat mindkét részről alkalmazkodást, egymáshoz való igazodást igényel. Torzulást jelent, ha ez az egyensúly felbillen, az egyik oldal kénytelen túlzottan is alkalmazkodni a másikhoz. A gyermekek vonatkozásában az integráció a korábbi elkülönítő (szegregáló) speciális oktatással-neveléssel szemben a fogyatékosok és nem fogyatékosok együttes fejlesztését, találkozásainak, közös tevékenységeiknek az adott lehetőségekhez képest maximális megvalósítását jelenti. Az integráció elve mögött az a gondolat húzódik meg, hogy nem annyira magában a gyermekben kell keresni esetleges sikertelenségeinek okát, hanem elsődlegesen a környezetében: olyanná kell formálni a befogadó közeget, az óvodát, iskolát, a nevelést-oktatást, hogy a gyermek jól tudjon benne fejlődni, megtalálja már gyermekkorában a helyét a

társadalomban. A beilleszkedés-beillesztés nemcsak távlati cél, hanem eszköz is, a sikeres óvodai-iskolai együttnevelés biztosítja a legjobban a későbbi zökkenőmentes beilleszkedést, nemcsak a gyermekekre, hanem a társadalomra gyakorolt hatása révén. A társadalom, a gyermektársak, a szülők, a pedagógusok, a lakóhelyi közösség megszokja, hogy a másság jeleit viselő gyermekek köztük élnek, nem viszik őket távoli, sokszor bentlakásos iskolákba, s így a későbbi befogadás, a speciális nevelési szükségletekhez való igazodás is már magától értetődő dolog lesz.

Külföldön kezdetben sok helyen csak az enyhébb fogyatékosok nem fogyatékos gyermekekkel történő együttneveléséről volt szó, később fokozatosan a mind súlyosabb fogyatékosok bevonására is sor került. Így például a tanulásban akadályozott, enyhe fokban értelmileg elmaradott gyermekek bevonása ma már sehol sem újdonság, megszokott szervezési forma, a jelen feladata a középsúlyos fokban értelmileg akadályozottak minél teljesebb együttnevelése.

Magyarországon még nem terjedt el általánosan ez a gondolat, számos alapvető feltétel áll még kimunkálás alatt, mégis azt mondhatjuk, hogy jelentős lépések történtek az elmúlt néhány évben, a jogi, törvényi szabályozás lezajlott, s jelenleg már több ezer gyermek tanul integrált körülmények között.

Az integrált nevelés-oktatás típusai és szintjei

Elsőként említjük elterjedtsége miatt a *spontán integráció* kategóriáját. Ez azon integrációs típus, amelynél a szakemberek részéről nem jelentkezik tudatos integrációs szándék. A gyermek a többségi oktatási-nevelési intézménybe jár, a szülő ide íratta be, az óvoda vagy iskola fel is veszi. A szülő a szakértői bizottságnál nem járt gyermekével ebben az ügyben, s így gyógypedagógus sem segíti a munkát még az időszakos nyomon követés vagy a pedagógussal folytatott lazább kapcsolattartás szintjén sem. A pedagógus a törvény által biztosított kedvező lehetőségekkel (lásd alább) nem él, útmutatás, segítség hiányában maga igyekszik megválaszolni, megoldani a problémákat, jó esetben, és általában az enyhébb fogyatékosági típusoknál meglehetősen sikeresen, vagy rosszabb esetben inkább csak „megtűri” a gyermeket, de szinte semmit nem tesz annak pusztán formális jelenlétének oldására. Napjainkban még meglehetősen nagyra tehető azon gyermekeknek a száma, akik spontánul integrálódtak. Helyzetük olykor még jónak is nevezhető, ha ügyes, jó szemléletű és lelkiismeretes pedagógusok csoportjában, osztályában vannak. Azonban pedagógusaik is, ők is mindenképpen nélkülözik a szakmai segítségnyújtás különböző típusait, vagyis helyzetük lehetne a jelenleginél még jobb, hogy a problémásabb eseteket most ne is említsük. Jogos és mindenképpen sürgető igény az országban spontánul integrált gyermekek helyzetének feltárása annak érdekében, hogy ők is mielőbb

részesülhessenek a megfelelő segítségben, javuljanak tanulásuk, haladásuk feltételei.

A tudatos óvodai-iskolai együttnevelésnek több formája létezik. Legegyszerűbb változata a *helyi* (lokális) *integráció*, ilyenkor csak az óvoda vagy iskola épülete közös. Ugyanakkor a sérült és nem sérült gyermekek között gyakorlatilag nincs semmiféle kapcsolat. Erre a típusra több példa is van Magyarországon, például amikor egy kiegészítő osztály működik az általános iskolában, vagy amikor mozgáskorlátozott gyermekek számára külön csoport nyílik egy többségi óvodában. Az integráció lehetősége benne van ezekben a szervezési formákban, hiszen lehetne közös szabadidős foglalkozásokat kialakítani, rendszeresen ki lehetne emelni egyes gyermeket akár csak valamilyen tevékenységre vagy órára (lásd alább is!), de viszonylag ritkán élnek ezzel a lehetőséggel, s így tulajdonképpen ez is a szegregálás egy formája marad azzal a különbséggel, hogy a lakóhelytől való távolság gondja nem áll fenn, s a szülő számára is kedvező, hogy elkerüli azt az esetleges megbélyegzést, amit a más intézménybe járatás jelent. Ugyancsak evvel a formával élnek újabban, amikor egyre több ún. logopédiai fejlesztő osztályt nyitnak a beszéd, a nyelv zavarait mutató gyermekek számára, de sajnálatosan idekerülnek gyakran a súlyosabb magatartási zavarokat mutatók, sőt a hallássérültek is. Esetükben is az volna a kívánatos, hogy legalább az órák egy részében ne különítsék el a gyermekeket, hanem éljenek az integrációs lehetőségekkel.

A következő szint a *szociális integráció*, amikor a két gyermekcsoportot tudatosan keverik a foglalkozásokon kívüli vagy tanórán kívüli időben. Pl. együtt folyik az óvodában a szabad játék, a séta, az étkezés; vagy az iskolában a délutáni tanulás idején már nem válik szét a két csoport, szándékosan egy asztalnál zajlik az ebédelés, közös a sporttevékenység, stb. Idesorolhatók azok a diákotthonok is, amelyekben együtt laknak a többségi illetve a speciális iskolák diákjai. Egyre elterjedtebb gyakorlat a közös táborozás, üdülés is, ami szintén a funkcionális integráció egy formája.

Az igazi cél, és egyben a legmagasabb szint a *funkcionális integráció*, amikor nem választják szét a gyermekeket az óvodai foglalkozásokon vagy az iskolai órákon. Ennek is van egyszerűbb foka, a *részleges integráció*, amikor csak az idő egy részében van a fogyatékos gyermek a többiekkel, egyébként elkülönített csoportban tartózkodik. E forma alapját teremti meg a párhuzamos csoportok/ osztályok tudatosan tervezett órarendje. Pl. testnevelés vagy ábrázolás idejére egyes gyermekek csatlakoznak egy többségi óvodai csoporthoz, vagy az egyébként elkülönített osztályba járó tanuló adott tantárgyat vagy tantárgyakat nem a saját csoportjával hanem a párhuzamos többségi osztályban tanulja.

A legmagasabb és tulajdonképpen az együttnevelés igazi célja a *teljes integráció*, melynek keretében a fogyatékos gyermek a teljes időt tölti a többségi óvodában vagy iskolában.

Itt teszünk még említést két sajátos integrációs formáról. Az egyik a *fordított integráció*, amikor a nem fogyatékos gyermekeket fogadja be valamely speciális intézmény, s így valósul meg a lokális integrációra épülő szociális, vagy részleges, esetleg teljes integráció. Elsősorban külföldi példák vannak erre, s okuk alapvetően a többségi intézmények férőhelyhiánya. Magyarországon kissé hasonló az eset, amikor halló logopédiai csoportok jelennek meg a hallássérültek intézményében.

A másik forma az a sajátos helyzet, amit szintén integrációnak kell tekinteni, bár a többségi iskola bevonása nem történik meg, arról van szó, hogy egy állapotát tekintve súlyosabb gyermek a speciális iskolarendszeren belül egy számára magasabb fokozatot jelentő intézménybe kerül. Például egy közép-súlyos értelmi fogyatékos gyermek azért kerül a lakóhelyén működő, enyhén értelmi fogyatékos gyermekeket fogadó iskolába, mert az állapotának megfelelő iskola távol van, a szülők nem akarják gyermeküket diákotthonba adni. Vagy egy hallásfoka szerint siketnek nevezhető tanuló állapotához képest jobb beszédfejlődése indokoltá teszi, hogy az eddigi osztálytársainál jobb beszéd-környezetet biztosító nagyothalló csoportba járjon.

Az integráció megvalósulásának két, minőségben is eltérő, s általában az iskolában jelentkező szintje van: a fogadás és a befogadás vagy inklúzió. Az egyszerű *fogadás* esetében általában anélkül veszik fel a fogyatékos gyermeket, hogy igazán ismernék sajátos vonásait, s elvárják tőle, hogy „ne lógjon ki”, hasonló teljesítményt nyújtson, mint a többiek. Ez maximális alkalmazkodást, a többiek szintjéhez való igazodást igényel tőle, amire általában csak a jobb képességű tanulók képesek. A pedagógus saját stílusán nem változtat, ha problémába ütközik, a megoldást maga nem keresi, a gondok oldása szinte teljes egészében a gyógypedagógusra vagy a szülőre hárul. Különösen nehéz a beilleszkedés szempontjából ez az integrációs típus abban az esetben, ha a pedagógus erősen teljesítmény orientált, módszerei között nem, vagy alig szerepel a differenciálás, s az átlagos képességű tanulókhoz igazodik a tananyag feldolgozása során, azaz kimondva vagy kimondatlanul zavarják az ettől eltérő képességű gyermekek, legyenek azok valamiben gyengék vagy éppen kiemelkedők. Mindennek megfelelően pedagógiai eszközrendszere sem elég változatos. Sajnos elég sok esetben találkozunk ma hazánkban evvel a szemlélettel, s ez is egyik fő akadálya az integráció terjedésének.

Az *inklúzió* vagy befogadás esetében alapvetően más pedagógus szemlélettel találkozunk. A kulcsszó és a kiindulási alap az egyéni differenciálás. A pedagógus minden gyermekben a speciálisat, a rá jellemző egyedi sajátosságokat keresi és látja meg. Természetesnek veszi, hogy a legtöbb gyermeknek valamikor, valamilyen témában tartósan vagy csak rövidebb ideig tanulási nehézségei támadnak, vagyis a tanulási nehézségeket a tanulási folyamat természetes velejáróiként kezeli, s nem feltétlenül a gyermekben magában keresi a hátráltató okokat. Az egyéniesített segítséget minden gyermeknek meg kell adni, illetve

minden gyermeket képességei szerint kell terhelni. Ez tehát éppen ellentmond az átlagoshoz igazodó, egyetlen ütemet diktáló fejlesztési stílusnak. A pedagógus eszköztára gazdag, kiterjed:

- a tanítási program változatos feldolgozására,
- a gyermekek sokoldalú tevékenykedtetésére,
- a tananyag differenciált feldolgozására,
- az egyéni tanulási stílus és ütem tekintetbe vételével kiszabott, vagy éppen a gyermekek által önállóan kiválasztott feladatokra (szabad munka),
- a teljesítményszintek széles sávjának elfogadására,
- a tanári irányítás mellett az együttműködő tanulás, azaz a gyermeki pármunka és csoportmunka, valamint az egyéni feladatmegoldások sűrű érvényesítésére.

A tanulási nehézségek kiküszöbölését a pedagógus nem hárítja teljes egészében a gyógypedagógusra, igyekszik saját eszköztárán változtatni, amikor problémákat lát, vagyis nem annyira a gyermekben inkább sajátmagában keresi a változtatás lehetőségét. A gyógypedagógus partner ebben a folyamatban, elsődlegesen nem a gyermek egyéni korrepetálása a feladata, hanem a konzultálás, a közös tervezés a többségi pedagógussal. A gyermek egyéni fejlesztését is vállalja szükség esetén, de ezt elsősorban nem a soronlévő iskolai feladatok megoldására, hanem képességfejlesztésre fordítja.

Hazánkban az inkluzív szemlélet széleskörű megjelenését ma még gátolja, lassítja hogy sokáig nem szerepelt a pedagógusképzésben, s a fogyatékosok integrációja sem túlságosan ismert terület. Az alternatív tantervű iskolákban azonban már egyre gyakrabban jelenik meg. Ugyanakkor pozitívumnak tekinthető az az elmozdulás, ami több pedagógusképző intézmény tananyagánál figyelhető meg. Egyes továbbképzések is segítik a nélkülözhetetlen szemléleti és módszertani változásokat (lásd alább is!). Ugyancsak pozitív tendenciaként könyvelhető el az a tény, hogy az óvodai integráció egyre szélesebb körben jelenik meg. Mintha ezen a területen már lassan töredezne a jég. Az óvodapedagógusok nyitottabbak a másságra, könnyebben fogadnak el fogyatékos gyermekeket. Ennek természetes oka, hogy az óvodai nevelés kevésbé teljesítménycentrikus, nagyobb rugalmasságot tesznek lehetővé az óvodai programok, s mind gyakoribbak az életkori szempontból vegyes csoportok is, amelyekben amúgyis fokozottan jelennek meg a gyermekek közötti viselkedés- és tanulásbeli eltérések.

Az integrált nevelés-oktatásban szerepet játszó objektív és szubjektív tényezők

Az integrációnál részben objektív, részben szubjektív tényezők játszanak szerepet, segíthetik illetve akadályozhatják kiteljesedését. Az objektív tényezők közé sorolhatók pl. a gyógyászati segédeszközök, melyek többnyire nélkülözhetetlenek a mozgáskorlátozott és az érzékszervi fogyatékos gyermekek esetében, de idetartoznak az osztály létszáma, az asszisztens jelenléte, a speciális taneszközök stb. Mozgáskorlátozottak esetében lényeges az épület hozzáférhetősége, annak belső akadálymentessége (lift, rámpa, mosdóhelyiségek kiképzése, stb.). Ennek a feltételnek a megteremtését az esélyegyenlőségi törvény 2005-ig szabja meg bizonyos átmeneti türelmi idő beiktatásával.

Az integráció sikerességének latolgatásakor sokan szeretnék azt jól körülírt feltételekhez kötni. Meg kell azonban állapítanunk, hogy általában nem, vagy nemcsak az objektív, világosan meghatározható feltételek működnek, s még az objektív feltételek egy részének hiánya sem jelent biztos kudarcot. Ugyanis az eredményesség kulcsa legalább annyira függ a *szubjektív tényezőktől* is. Kimondható ugyan, hogy egy mozgáskorlátozott gyermek számára alapkövetelmény az épület hozzáférhetősége, akadálymentessége, mégis elképzelhető, hogy enélkül is sikeres az integráció, mert például a nagyobb gyermekek vagy a segédszemélyzet összefognak és felviszik a gyermeket a lépcsőn, s a pedagógiai munka teljesen inkluzív, vagy evvel együtt sem az. Természetes, hogy a csoport vagy osztály magas létszáma kedvezőtlenül érinti az integrációt, ugyanakkor a jó pedagógus szakértelme egy bizonyos határig ellensúlyozhatja a létszámot. Meg kell állapítanunk, hogy *a feltételrendszer kifejezetten komplex*, s ezen belül nagyon sok a szubjektív, nem könnyen megfogható tényező, úgy, mint a fogadó pedagógus szemlélete, módszerei, segítőkészsége, kreativitása, a szülők hozzáállása, aktivitása, a gyógypedagógus kellő érzékenysége a probléma iránt, valamint szakmai tudása, és végül magának a gyermeknek a személyiségjegyei.

A fogadó pedagógus többnyire nehéz helyzetben van, tanulmányai során jószerint nem hallott a fogyatékosokról, s az integrációról sem. Félig nyert ügyünk volna, ha jártas volna a differenciáló pedagógiában, ez ugyanis, ahogy már a fentiekben az inkluzív pedagógia jellemzőinél is részleteztük, kulcsa és alappillére az együttnevelésnek. A differenciálás az a folyamat, amelynek során a pedagógus – függetlenül attól, hogy van-e a csoportjában fogyatékos, vagy nincs – a tanulási folyamatot az egyes gyermekek egyéni szükségleteihez igazítja. Számos vonatkozásban élhet vele, így a tananyag tartalma, felosztása, szintje, az óra szervezése (frontális, csoport-, pár- vagy egyéni munka), az egyes gyermekekkel való közvetlen foglalkozás, a tanulási ütem, az alkalmazott módszerek, a számonkérés típusa, stb. szempontjából. Az egyénekhez igazodás a fogyatékosok jelenlététől függetlenül az osztály vagy csoport valamennyi tagjának kedvező. Csak így látja meg a pedagógus igazán az egyes gyermekek erősségeit

és gyenge pontjait, ki, miben kiemelkedő – akár tehetséges – illetve ki, mely szempontból marad el az átlagtól, kinek milyen a tanulási stílusa, hogyan lehet adott képességeit a legjobban kamatoztatni, alakítani.

Amennyiben a pedagógus gyakran differenciál, vagyis a tanulási képességek számos vonatkozásában egymástól nagyon is eltérő egyedek együttesének tekinti a csoportját, úgy ugyanezzel a szemlélettel közelít a fogyatékoshoz is, akiben – ahogyan a többi gyermeknél – szintén észleli a gyenge oldalak mellett az erősségeket is, s igyekszik ehhez a személyiségi összetételhez alkalmazkodva gazdag eszköztárából a gyerekhez legjobban illeszkedő eljárásokat megvalósítani. Ahogy korábban kiemeltük, minden tanulási folyamat természetes velejáróinak tekintendők a nehézségek, az olykor előforduló kudarcok. A pedagógusoktól semmiképpen sem várjuk el, hogy a fogyatékos gyermeket más mércével mérjék, mint a többieket. Ez persze elsődlegesen a jogosan összemérhető tulajdonságokat érinti, amikor az igazságosság, elfogulatlanság természetesen megkövetelhető tőle. Így nem értékelheti azonos szempont szerint pl. egy mozgáskorlátozott gyermek és a többiek kézírását. Itt jegyezzük meg, hogy a korszerű oktatáshoz tartozhat még a tudatos tanulói önértékelés kifejlesztése, valamint az értékelés, minősítés nem számokban, hanem szövegesen kifejtett formája.

Hasznos volna, ha a differenciáló szemlélet mellett a fogadó pedagógus az adott fogyatékosági típusra vonatkozó, és az integráció esetén szükséges főbb ismeretekkel is rendelkezne. A szakképzés során a legtöbb esetben ezt a tudást nem tudta megszerezni. Ez a tény olykor kifejezetten elbátortalanítja, tart a számára ismeretlen területtől. A hiányt bizonyos mértékig pótolják saját, a gyermekkel kapcsolatos gyarapodó tapasztalatai, de nagyon lényeges volna, hogy a megjelent egy vagy több útmutatót áttekintse, s ezzel egyidejűleg konzultáljon a gyermeket segítő gyógypedagógussal, illetve rendszeresen beszélgessen a szülővel is.

Az integráció további fontos szubjektív tényezői a *gyermek szülei* vagy legalább az egyik szülő. Semmiképpen sem gondolhatják azt – s ez az ép gyermekek esetében sem járható út – hogy ha a gyermek felvételt nyer a többségi óvodába vagy iskolába, akkor az ő szerepe már csak minimális, ideje felett most már tetszés szerint rendelkezik, s a felelőssége is csökken. Mindennek éppen az ellenkezője igaz. Több esetben az volna az ideális, ha a gyermek csak fél napig vagy meghatározott napokon járna az óvodába, míg el nem éri a fejlődés meghatározott szakaszát, annak érdekében, hogy a szülő továbbra is minél többet lehessen együtt vele, és biztosíthassa a korai fejlesztés során elsajátított, egyéni igényekhez szabott optimális támogató környezetet. Megengedhetetlen az iskolai integráció esetén a „kulcsos gyerek”, akinek tanulását a szülő egyáltalán nem kíséri figyelemmel. A szülő felelőssége ennél a szervezési formánál kifejezetten nagy, lényegesen nagyobb, mintha speciális intézménybe adta volna be gyermekét, s különösképpen igaz ez az első időszakra, ami akár 1-

2 évet is jelenthet. Ez az első időszak a pedagógusnak is, a gyermeknek is a legnehezebb, hiszen az óvónő, tanító vagy tanár ekkor kezdi gyűjteni a gyermekkel kapcsolatos tapasztalatait, s a gyermeknél is ekkor indul el az alkalmazkodási folyamat, a hozzászokás az új környezethez, nemcsak a pedagógus(ok)hoz, hanem az általános elvárásokhoz, a szokásokhoz, a társakhoz. A szülő rendkívül nagy szerepet játszik abban, hogy ez a beilleszkedés sikeres legyen, ő a pedagógus napi informátora, ő oldhatja meg a kisebb-nagyobb gondokat az otthoni játékba, foglalkozásokba, tanulásba beépítve. Különösen nagy a szerepe abban az esetben, ha a gyógypedagógus nem heti rendszerességgel jelenik meg, ilyenkor sok vonatkozásban neki kell pótolnia a szakember segítségét, a pedagógussal való kapcsolatát is. Ezt persze nem szabad túlzásba sem vinnie, nem terhelheti a pedagógust túl hosszúra nyúló napi jelenlétével. A szülő fokozott felelősségéből adódó sokrétű feladatok részleteit a nekik szóló fejezetekben találhatja meg az olvasó. Ezen a helyen csupán még egy gondolatra hívnám fel a figyelmet. Igyekeznünk kell, hogy a szülő túlzásba se vigye támogató magatartását, jogos felelősségérzetét. Tehát nem szerencsés a túlságosan segítő magatartás, a gyermek mértéktelen kiszolgálása. Evvel csak fokozza a gyermek és társai közötti különbségeket. A többségi óvoda és iskola egyik nagy előnye a gyermekek önkiszolgálására, önálló tanulásra ösztönzése, szoktatása. Ezért fontos elv legyen a szülő számára, és ezt a pedagógussal is tisztázza, illetve maga is tartsa be, hogy „csak annyi segítséget nyújtunk, amennyi még éppen szükséges”. A segítségnyújtás foka természetesen egy állandóan változó tényező, amit a szülőnek is, a pedagógusnak is folyamatosan érzékelnie kell.

A *szülők* szerepe alapvető és lényeges, egyben nélkülözhetetlen elemét képezi az integrációs folyamatnak. Rájuk kell számítani a beilleszkedés szintjének, a sikerek és kudarcok folyamatos megfigyelőiként, ők alkotják az összekötő elemet a fogadó pedagógus és a gyógypedagógus között, és ami a legfontosabb, ők azok, akik folyamatos segítségükkel, a gyermekkel töltött napi együttlét során annak folyamatos fejlesztését, s az iskolában esetleg tapasztalt nehézségeik csökkentését a tanulás ellenőrzésével biztosíthatják, vagyis a gyógypedagógus útmutatásait betartva, azokat helyesen és folyamatosan alkalmazva gyermekük fejlődésének legfőbb zálogai. Ahogy már utaltunk rá a fentiekben, mindenképpen kerülniük kell a gyermek iránt tanúsított túlvédő magatartást, lényeges, hogy minél nagyobb önállóságra neveljék. Így járulhatnak hozzá a maguk fontos eszköztárával, hogy ne hátra, hanem előre mozdítsák az együttnevelést. A szülők számára külön fejezeteket tartalmaz a kötet, ezért e helyen szerepükről többet nem szólunk.

A szülők gyermekükkel kapcsolatban betöltött támogató szerepén túl, itt kell szólnunk az általuk életre hívott érdekvédelmi szervezetekről, a különböző típusú fogyatékosok szüleinek egyesületeiről. Ezen egyesületek mind határozottabban emelik fel szavukat hivatalos fórumokon is az integrált nevelés felté-

teleinek biztosításáért, és tőlük telhetőleg segítséget is nyújtanak a hozzájuk fordulóknak.

A gyermek fogyatékosági típusára szakosodott *gyógypedagógus* jelenléte által válik a spontán integrációból tudatos együttnevelés. A gyógypedagógus funkciói sokrétűek. Az alábbiakban a legfontosabbakat soroljuk fel avval a megjegyzéssel, hogy nincs minden gyereknél valamennyi felsorolt tényezőre szükség, illetve a megjelöltek egy részét adott esetben teljesítheti a szülő vagy a fogadó pedagógus is.

- Részt vesz a fogadó többségi intézmény (óvoda vagy iskola) kiválasztásában, beszél a vezetővel, igazgatóval, tájékozik az intézmény anyagi lehetőségeiről, személyi ellátottságáról illetve arról, hogy adott esetben mire tudja, kívánja fordítani a megemelt normatív támogatást (lásd alább a törvény által biztosított kedvezményeket).
- Megismerkedik a fogadó pedagógussal (ha van, az asszisztenssel is) és lehetőség szerint a gyermekcsoporttal is.
- Tájékoztat a gyermek erős és gyenge oldalairól, a szülői háztól várható segítségről, a maga segítő szerepéről.
- Felhívja a pedagógus figyelmét a beszerezhető szakirodalomra (a fogyatékosági típushoz összeállított integrációs útmutatók).
- Tájékoztatót tart az intézmény többi pedagógusának.
- Tájékoztatót tart a gyermekcsoportnak.
- Rendszeres időszakonként hospitál a csoportnál/osztálynál.
- Rendszeresen konzultál a pedagógussal.
- Folyamatosan nyomon követi a gyermek fejlődését.
- Kapcsolatot tart a szülőkkel, nyomon követi az ő segítő munkájukat is.
- Közvetlenül foglalkozik a gyermekkel elsősorban olyan területen, ami csak az ő szaktudásával oldható meg.
- Koordinálja a rehabilitációs foglalkozásokban részt vevő más szakemberek munkáját (pl. a többségi intézmény pedagógusának korrepetálása, gyógytornász, logopédus foglalkozása).

A gyógypedagógus alkalmazására többféle variáció áll fenn:

- lehet valamely speciális iskola főállású dolgozója, aki utazótanári feladatokat lát el, vagyis a rábízott integrált gyermekek fogadó intézményeit rendszeresen felkeresi, illetve szükség esetén a gyermekkel is foglalkozik. Számos esetben, különösen a testi és érzékszervi fogyatékosok esetében, ez nem egyszer azt is jelentheti, hogy a gyógypedagógus valóban „utazik”, hiszen vonaton vagy személyautóval éri el a gyermeket, a pedagógusokat, a szülőket;
- lehet valamely speciális iskola főállású oktatója, aki ellát egy a speciális intézményből a többségi intézménybe kihelyezett gyermekcsoportot. Ezek a gyermekek alkothatnak önálló csoportot is (szociálisan integráltak vala-

mennyien), de az is lehet, hogy közülük részlegesen integrálható egy vagy több gyermek, akik bizonyos órákon átjárhatnak a párhuzamos osztályba), vagy lehetnek mindannyian egyénileg integráltak, akik különböző osztályokba járnak valamennyi tanórán. Az utóbbi esetekben a tanár természetesen hospitál és konzultál a fogadó pedagógusokkal is;

- lehet egy többségi intézmény főállású oktatója, aki az ebbe az intézménybe nagyobb számban integrált gyermekeket segíti, és konzultál a pedagógusokkal (pl. a többségi intézmény egy meghatározott fogyatékosági típus integrálására vállalkozik, idehozzák a körzetből szinte az összes mozgáskorlátozott vagy látássérült stb. gyermeket);
- lehet egy többségi intézmény főállású oktatója, aki az ebbe az intézménybe integrált gyermekeken kívül ellátja a más fogadó intézményekben együttnevelteket is;
- lehet valamely speciális intézmény főállású oktatója, aki teljes vagy rész-munkaidőben ellát egy vagy több integrált gyermeket is;
- lehet más intézmény vagy szerv főállású oktatója (pl. szakszolgálat, rehabilitációs bizottság, nevelési tanácsadó), akinek munkaköri feladatai közé az integráltak segítése is beletartozhat.

A *gyermek* személyisége sem elhanyagolható körülmény az integráció összetett folyamatában. Nem kívánjuk azt állítani, hogy kizáró körülmény lehet néhány tulajdonság hiánya, inkább az együttnevelést könnyítő faktorokról beszélünk az alábbiakban. Érdekes kérdés a fogyatékoság súlyossága azért, mert a várakozással ellentétben nem állíthatjuk minden esetben, hogy minél enyhébb a fogyatékoság, annál simábban valósul meg az integráció. Pl. a hallássérültek területén egyértelmű kutatási adatok mutatják ki azt a tényt, hogy nincs egyértelmű együttjárás a hallásvesztés foka és az integráció sikeressége között. Biztosan pozitív körülmény, és különösen az iskolai beilleszkedés sikerességét könnyíti, ha a gyermek szorgalmas, figyelmes, jó értelmű. Evvel nem akarjuk azt mondani, hogy pl. a figyelmetlen gyermeknél nincs esélye az együttnevelésnek. Legfeljebb azt, hogy a fogadó pedagógus részéről nagyobb módszertani felkészültséget és az integráció iránti elkötelezettséget igényel ez a tény. Ugyancsak könnyíti a beilleszkedést a nyitottabb személyiség, a másokkal könnyebben kapcsolatokat teremtő gyermek. Ismét nem azt mondjuk evvel, hogy a zárkózottabb gyerek nem alkalmas az integrációra. Ez csupán azt jelenti, hogy a fogadó pedagógus részéről valamivel több odafigyelést, s a többi gyermek hatékonyabb irányítását igényli ennek a gyermeknek a jelenléte.

Fontos körülmény viszont, hogy a gyermek érdeklődő legyen, keresse az új információkat, s ne riadjon vissza az akadályoktól. Ezekre folyamatosan fel lehet, és fel is kell őt készíteni. Elsődlegesen a szülő szerepe volna az, hogy az óvodai illetve iskolai élettel, a várható eseményekkel és nehézségekkel előre és menetközben megismertesse, illetve ha problémák adódnak, azokat vele feldol-

gozza, s forrásukat, ha azok a gyermekek kívüli tényezők is (pl. osztálytársak) maradéktalanul feltárja, és megszüntesse. Az integrált fogyatékos iskolai tanulók többnyire a fogadó többségi iskola programja szerint haladnak, de az is lehetséges, hogy részben vagy teljesen a rájuk vonatkozó speciális tanterv anyagát sajátítják el, vagyis ebben az esetben még a kevésbé differenciáló pedagógustól is eltérést igényelnek számos vonatkozásban.

A *csoport- illetve osztálytársak* sem jelentenek elhanyagolható körülményt: nagymértékben megkönnyíthetik, illetve erősen hátráltathatják az integráció folyamatát. Minél fiatalabbak, annál természetesebben fogadják a tőlük valamilyen különböző gyermeket. Óvodásoknál szinte nem is merülnek fel problémák, rövid eligazítás után, magától értetődően fogadják be társukat. A nagyobbaknál sem jelent problémát a másság, különösen akkor, ha pedagógusaiktól kellő információkat kapnak. A testi és érzékszervi fogyatékosok együttnevelése esetén meg kell velük ismertetni a fogyatékoság mibenlétét, olykor meg is élhetik ezt, ha elképzelik vagy a gyakorlatban is kipróbálják pl. mit jelent ha csak egy működő kezünk van, vagy rosszul hallunk (a televíziót nézik a hangerő fokozatos csökkentése mellett). Érdemes a gyógyászati segédeszköz működését, rendeltetését is megismertetni velük, így elejét vehetjük a további kérdéseknek, kíváncsiságnak, esetleg gúnyolódó megjegyzésnek. A csoport- illetve osztálytársak személyisége sokban gazdagodhat, ha fogyatékos társuk van. Megismerik, mire képes, milyen erős oldalai vannak, amelyeket korábban talán fel sem tételeztek volna. Végül is megtanulják a fogyatékosokkal való természetes együttélést. Fontos, hogy megismerjék a segítségnyújtás lehetőségeit, és azok helyes mértékét. Ugyanis gyakran előállhat az éppenséggel túlzásba vitt segítségadás is. Ha az intézmény minden gyermeke, tanulója tudomást szerez – a pedagógusok közvetítésével is – fogyatékos társáról, elejét vehetjük a csúfolódásnak, az esetleges goromba megjegyzéseknek. A külsőleg feltűnőbb jegyeket nem mutató, gyógyászati segédeszközöket nem viselő tanulásban akadályozott gyermekek esetében a csoport, illetve osztálytársak figyelmét semmi esetre sem kell erre a körülményre felhívni, a pedagógus jó hozzáállása, a gyermek erős oldalainak tudatos felhasználása mellett – s különösen, ha módszertanilag az erős differenciálás jellemzi egyébként is a munkát –, a gyermekek észre sem veszik, hogy társuk révén nap mint nap az együttnevelés tanúi.

A magyar közoktatási törvény és az integrált nevelés-oktatás

A tudatosan integrált gyermekek megjelenése a többségi óvodákban és iskolákban lassú, de egyre erősebben érvényesülő folyamat, ami jól nyomon is követhető az Oktatási Minisztérium évente közzétett statisztikai kimutatásaiból. Ezekből az is kiderül, hogy bár hazánk még jelentősen elmarad a nyugati

országokban fennálló számarányoktól, a tendencia pozitív, az integráltak száma évről-évre nő. Megállapítható az is, hogy az ezzel kapcsolatos törvényi szabályozás alapjaiban korszerű, és zöld utat ad ennek a hazánkban még viszonylag új oktatásszervezési formának. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy vannak a törvényi szabályozásnak olyan részei, melyek további finomításra szorulnak például: a közoktatási törvény azt szabja meg az integráció feltételeként, hogy „a gyógypedagógiai nevelésben-oktatásban részt vevő iskolának rendelkeznie kell azokkal a személyi és tárgyi feltételekkel...”, melyek a gyermek ellátásához szükségesek, ezt sokan úgy értelmezik, hogy a feltételek hiányában ezekben az iskolákba nem is lehet integrálni, nem pedig úgy, hogy meg kell ott is teremteni a feltételeket.

A továbbiakban témánk szempontjából rendszerezetten tekintjük át a jelenleg érvényben lévő (az 1993. évi közoktatási törvény és 2003 nyarán megjelent módosításai) hivatalos szabályozásból kiemelve azokat a részleteket, amelyek a többségi oktatási-nevelési intézményekbe járó gyermekekkel együttnevelt sajátos nevelési igényű gyermekekre vonatkozathatók.

Amint a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvénynek (1998. évi XXVI. törvény), valamint a közoktatási törvénynek (a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény) és későbbi módosításainak tanulmányozása alapján kiderül, a sajátos nevelési igényű (a továbbiakban SNI) személynek alapvető és alkotmányban biztosított joga van az oktatásra. Az esélyegyenlőségi törvény kimondja, hogy az óvodai nevelésben és az iskolai oktatásban a többi gyermekkel együtt vesz részt a fogyatékos személy, amennyiben ez fejlődése, képességei kibontakoztatása szempontjából előnyös.

A közoktatási törvény kötelezettségként írja elő az integrált oktatás biztosítását, vagyis a magyar hivatalos szabályozás félreérthetetlenül támogatja az integrált nevelést-oktatást. Egyidejűleg a speciális intézményrendszer is fennmarad, s így a közoktatási törvényben alternatívaként szerepel az integrációs szervezési forma, amikor a különböző típusú SNI gyermekek, tanulók „külön vagy közös” nevelésében részt vevő óvodákról és iskolákról szól.

Ezzel egy időben rendeletekbe foglalt gondoskodás történik a megfelelő feltételek, a minél optimálisabb körülmények biztosítására is. Hogy ez mégsem valósul meg még maradéktalanul napjainkban, azaz kellően széles körben, annak az oka, hogy a törvények által megnyitott lehetőségekkel még nem eléggé élnek az önkormányzatok, illetve a többségi intézmények is még inkább csak szórányosan vállalkoznak az új feladatokra, továbbá a szülők sem kezdeményezik eléggé – talán éppen a jogi szabályozások kellő ismerete hiányában – ezt a formát.

Éppen ezért volna fontos az integrált oktatás-nevelés feltételeinek megteremtése érdekében, hogy az érintett szülők ismerjék azt a törvénybe foglalt jogukat, mely szerint a polgármester segítségét kérhetik ahhoz, „hogy SNI gyermekük óvodai neveléséhez vagy iskolai neveléséhez és oktatásához a szükséges

feltételeket a településen megteremtse”. Ezt támasztja alá az a paragrafus is, amely szerint a községi, városi, fővárosi kerületi és a megyei jogú városi önkormányzat köteles gondoskodni a többi gyermekkel együtt oktatható SNI gyermekek ellátásáról is.

A fogyatékosok és nem fogyatékosok együttnevelésére vonatkozó törvényi szabályozás ismeretére tehát egyrészt szükségük van az érintett szülőknek, akik természetesen eleve nem tudhatják milyen feltételek biztosítására van lehetőség. Továbbá szükség lehet a közoktatási törvény idevonatkozó bekezdéseire való hivatkozásra akkor is, amikor egy-egy többségi intézmény vezetőjével tárgyalnak a szülők vagy a szakemberek, mivel előfordul, hogy fel kell hívni a korábban még az integrációval nem foglalkozott óvodavezető vagy iskolaigazgató figyelmét bizonyos körülményekre.

A közoktatási törvény többek között a „*testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos*” gyermekekről szól, amikor az SNI gyermekek körébe soroltakat érinti. Ezek az elnevezések esetenként kisebb módosítással jelennek meg jelen kötetünkben különböző okoknál fogva, de elsősorban azért, mert a nemzetközi példát követő hazai szakirodalom is egyre inkább kerül magát a fogyatékos megjelölést, míg a törvényi szabályozásban ez szerepel az alcsoportok egy részének elnevezésében. Milyen eltérések adódnak, illetve kikre is vonatkozik a törvény szabályozása?

Jelen anyagunkban az illetékes szerző a *testi fogyatékos* helyett a mozgáskorlátozott jelzőt használja. Az *érzékszervi fogyatékos* megjelölés a látássérültekre (gyengénlátók, aliglátók, vakok) és a hallássérültekre (nagyothallók, siketek) vonatkozik. Az *értelmi fogyatékosok* kategóriáján belül a törvény különbséget tesz enyhe, közép súlyos és súlyos értelmi fogyatékos között. Jelen anyagunk vonatkozó fejezetének szerzője viszont az enyhe értelmi fogyatékosok csoportját egy tágabb kategóriába, a tanulásban akadályozottak csoportjába helyezi bele, mivel a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően a több területet érintő, súlyosabb és tartós tanulási problémák közé nemcsak a gyengébb biológiai és pszichológiai adottságokból eredőket sorolja, hanem a nem fejlesztő környezet miatt bekövetkező hasonlóan komoly elmaradásokat is (lásd a tanulásban akadályozottakra vonatkozó fejezeteket). A közoktatási törvény, ha nem is használja a tanulási akadályozottság kifejezést, ezen utóbbi gyermekcsoport, tehát a hátrányos helyzetű gyermekek felzárkóztatására, a korai tanulási zavarok, tanulási nehézségek enyhítésére, korrekciójára több helyen utal. A súlyos értelmi fogyatékosok beletartoznak az értelmileg akadályozottak kategóriájába, a törvényben ez a csoport a „képzési kötelezettség”-ben részesülőkként jelenik meg, akikre e kötet témája, az integráció kevésbé vonatkoztatható a jelen hazai körülmények között.

A törvény elsősorban az iskolai neveléshez ad útmutatást, de egyértelműek az utalások az óvodai nevelésre vonatkozólag is. Az óvodai nevelés az ugyancsak a közoktatási törvényben szabályozott korai gondozást követi, mivel 3 éves kora után csak az a gyermek vehet részt korai gondozásban, akit nem vettek fel

óvodába. Amennyiben egy többségi óvodában nem dolgozik legalább részidőben gyógypedagógus, úgy az óvodának kell a fogyatékos gyermek esetében megemelt normatív támogatásból az adott szakszolgáltatásra megbízást adnia egy gyógypedagógusnak, és ennek a költségeit fedezni. Óvodai vonatkozású az a törvénybe foglalt lehetőség is, hogy a helyi önkormányzatok által fenntartott óvodákban az SNI gyermekek számára napi két órás felzárkóztató foglalkozás biztosítható.

A *nevelési-oktatási intézményt* minden magyar gyermek esetében a *szülő választja ki*, ha azonban SNI a gyermek, úgy ehhez a döntéshez szakértői vélemény is kell, azaz a törvényben deklarált szabad iskolaválasztási jog a fogyatékos gyermekek esetében még nem teljesen érvényesül. A szakértői véleményt a tanulásban akadályozott enyhe fokban értelmi fogyatékos gyermekekre vonatkozólag az illetékes megyei, vagy Budapesten a területileg illetékes tanulási képességet vizsgáló szakértői és rehabilitációs bizottság adja meg, a többi SNI gyermek esetében pedig a fogyatékosági típusnak megfelelő országos szakértői és rehabilitációs bizottság (jelen bevezető végén megtalálhatók e bizottságok címei), vagy a beilleszkedési, magatartási, tanulási nehézséggel küzdő gyermekek esetében az illetékes nevelési tanácsadó. Az integrált fejlesztés esetén a szakértői vélemény feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a gyermek hozzájuthasson a segítség különböző típusaihoz. A szakértői bizottságok támogatják a szülők gyermekükkel kapcsolatos integrációs törekvéseit, amennyiben biztosítva látják a gyermek fejlesztéséhez szükséges személyi és tárgyi feltételeket.

Ha eltér a szülő álláspontja a szakértői véleményben foglalt javaslattól, végső soron államigazgatási útra terelődik a kérdés, és az önkormányzat jegyzője egy határozattal kötelezi a szülőt, hogy gyermekét a kijelölt iskolába járassa. A szülő *megfellebbezheti* a döntést aminek eredménye egy újabb vizsgálat lehet egy másik, a jegyző által javasolt bizottságnál. Ha a szülő az így született újabb határozatot sem fogadja el, úgy a bírósághoz folyamodhat. A fellebbezés lehetősége fontos jogi eszköz, mégis célszerű volna lehetőség szerint elkerülni a szakértői bizottsággal folytatott többszöri konzultációkkal az álláspontok, indokok kölcsönös meghallgatása és megértése révén. Ezzel kapcsolatban jó, ha tudja a szülő, külön rendelet szabályozza, hogy a szakértői bizottságoknak – akár speciális intézménybe utaltak egy gyermeket, akár integrálták – időszakonként felül kell vizsgálniuk döntéseiket elsősorban az értelmi fogyatékosok esetében a döntést követő első évben, majd a 12 éves kor alatti gyermekeknél kétévenként, 12 év felett háromévenként és más esetekben is háromévenként. A szülő külön kérésére lehetőség van arra is, hogy az illetékes bizottság abban az évben is megvizsgálja a gyermeket, amikor a törvény ezt nem írja elő.

A fogadó intézmény alapító okiratában, valamint helyi nevelési programjában (óvoda) illetve helyi tantervében (iskola) szerepelnie kell annak, hogy

fogyatékos gyermekeket kíván integrálni, továbbá, hogy milyen típusú gyermekekről lehet szó, milyen lépéseket tesz a feltételek biztosítása érdekében. Az iskolai helyi tanterv az egyes évfolyamok követelményeinek teljesítéséhez egy tanítási évnél hosszabb időt is kijelölhet. A dokumentált integrálási szándék egyben azt is jelenti, hogy az illetékes önkormányzat tudomással bír róla, s szükség esetén támogatja az alapvető feltételek biztosítását, megkérve és folyósítva ehhez a központi támogatást is.

Amennyiben az integrációs szándék korábban nem jelent meg a megfelelő iskolai dokumentumokban, úgy ez módosítás révén pótolható a felmerült új igényeknek és vállalásoknak megfelelően.

Milyen támogatási formák, különleges intézkedések állnak rendelkezésre?

- A szakértői véleménnyel rendelkező SNI gyermekek után a nevelési-oktatási intézmény a központi költségvetésből ún. megemelt normatív költségvetési hozzájárulásban részesül, ami jelentősen meghaladja a nem SNI gyermekek után járó éves összeget. Ez egyben azt is jelenti, hogy a nagyobb összegből az intézménynek fedeznie kell a gyermek speciális nevelési szükségleteinek megfelelő teendőket.
- Az óvodai csoport- illetve az iskolai osztálylétszámot kedvezően érinti az SNI, valamint a magatartási, tanulási nehézséggel küzdő gyermek jelenléte, mivel egy-egy gyermek a fogyatékoság súlyossága szerint kettőnek (enyhe értelmi fogyatékosok, pszichés fejlődési zavaruk miatt a tanulási folyamatban tartósan akadályozottak, beilleszkedési tanulási, magatartási nehézséggel küzdők) illetve háromnak (testi, érzékszervi és középsúlyos értelmi fogyatékosok) tudható be.
- Integrált óvodai illetve iskolai nevelés esetén szakirányú végzettségű pedagógust, foglalkoztathat a fogadó intézmény, ami a gyermekek számától függően főállású vagy részmunkaidős ún. *utazó gyógypedagógus*, továbbá *logopédus* alkalmazását jelenti, de van lehetőség *pszichológus, konduktor, gyógytestnevelő* bevonására is meghatározott, az integrált gyermekek létszámától függő óraszámban. (8 gyermekenként legalább heti 5 óra foglalkoztatás keretében 1 fő, kevesebb integrált gyermek esetében arányosan alacsonyabb óraszám.) Más esetekben az ún. egységes pedagógiai szakszolgálatok állományába tartoznak az utazó szakemberek.
- Megilletik a gyermeket – ha szüksége van rá – a *speciális tantervek, tankönyvek, speciális gyógyászati és technikai eszközök* is.
- *Gyermek és ifjúsági felügyelő* vagy *gyógypedagógiai asszisztens* alkalmazható azokban az intézményekben, amelyekben meghatározott létszámot ér el a fogyatékos gyermekek jelenléte.
- Az integráltan nevelt gyermekeket speciális intézményekbe járó társaikhoz hasonlóan ugyancsak megilletik a tanórai foglalkozásokon túl az ún. *egészségügyi és pedagógiai célú habilitációs, rehabilitációs foglalkozások*. Ezek-

nek a heti időkerete fogyatékosági csoportonként változó, az adott évfolyamra megállapított heti tanítási óra meghatározott százaléka (10 százaléka az értelmi fogyatékosoknál, 15 százaléka a pszichés fejlődési zavaruk miatt a tanulási folyamatban tartósan akadályozottaknál, 25 százaléka a gyengénlátóknál, 40 százaléka a mozgáskorlátozott, a vak és a nagyothalló tanulóknál és 50 százaléka a siket és az autista tanulóknál). Integrált tanulók esetén ez a heti órakeret 8 fős csoportokra értendő, mely természetesen csak egy irányszám, hiszen általában nem 8 fős csoportokról van szó, így a tényleges létszámra eső óraszámot kell 8-cal osztani. Az óraszámok átcsoportosíthatók évfolyamok, osztályok, tanítási év közben, így a tömbösítés révén a tört számok kiküszöbölhetőek. Ezeket a foglalkozásokat csak szakirányú végzettségű szakember vezetheti.

- Lehetőség van a nem kötelező egyéni (1 – 3 gyermeknek, tanulónak szervezett) foglalkozásokra is, melyeket a többségi pedagógus, azaz az óvodapedagógus, tanító, tanár tart, s elsősorban a pedagógiai munkája során tapasztalt hiányok pótlását, a felzárkóztatást szolgálják. Igen előnyös, ha ezt a munkáját egyeztetni a gyógypedagógussal.
- Egyes tantárgyakból vagy tantárgyrészekből *mentesítheti az igazgató az integrált SNI tanulót az értékelés és a minősítés illetve részben vagy egészben* – a gyakorlati képzés kivételével – *az iskolai kötelező tanórákon való részvétel alól.*
- Az első évfolyamra felvett tanulót is mentesítheti szükség esetén az igazgató a minősítés alól. Ehhez a szakértői és rehabilitációs bizottság vagy a nevelési tanácsadó szakértői véleménye szükséges. Vagyis ez a rendelkezés már nemcsak a hivatalosan sajátos nevelési igényűnek minősített gyermekekre áll, hanem tágabb körű, hiszen érvényes akkor is, ha a nevelési tanácsadó ítéli meg ezt a lépést a gyermek fejlettségi állapota, egyéni adottságai miatt. Ebben az esetben *előkészítő évfolyamként* végzi és fejezi be a tanévet a felmentett tanuló a többi tanulóval azonos osztályban, miközben játékos felkészítésben is részesül.
- Ha a tanulót egyes tantárgyak vagy tantárgyrészek értékelése és minősítése alól mentesítik, az iskolának *egyéni foglalkozásokat* kell szerveznie, az érintett tanuló részére meghatározott időkeret alapján. A szakértői bizottság szakvéleményben határidőt szab arról, hogy meddig kell a hiányokat pótolni. Új tantárgy esetében a tantárgy tanulásának kezdetétől, meghatározott időtartamra (pl. szeptembertől márciusig) adható ilyen mentesítési javaslat. Az egyéni foglalkozásokhoz egyéni fejlesztési terv készül, melynek célja segíteni a gyermek felzárkóztatását.
- Az első osztályban az értékelés és minősítés alól mentesített tanuló számára fejlettségi szintjéhez igazodó *egyéni továbbhaladást* is engedélyezhet az igazgató legfeljebb a negyedik tanév végéig, vagyis a gyermek haladása eltérhet osztálytársaitól valamennyi vagy csak egyes tantárgyban. Ebben az

esetben a szakértői és rehabilitációs bizottság vagy a nevelési tanácsadó szakértői véleményének meg kell határozni, melyik tárgyból és melyik évre fogja társait utolérni a tanuló.

- Arra is van lehetőség, hogy az eredetileg javasolt előkészítő évet az első félévet követő hónapig átváltoztassák egyéni továbbhaladásra.
- A tizedik évfolyam végén lehetőleg alapműveltségi vizsgán illetve az érettségi vizsgán az érintett tantárgyak helyett másikat választhat a tanuló a vizsgaszabályzatban meghatározottak szerint.
- A különböző vizsgákon (pl. osztályozó, javító, felvételi, alapműveltségi, érettségi, szakmai) alkalmazkodni kell az SNI tanulók speciális szükségleteihez, mint pl. a hosszabb felkészülési idő biztosítása, írásbeli beszámoló helyett szóbeli és fordítva, az iskolai tanulmányok során adott tanulók által használt segédeszközök, mint írógép, számítógép stb. használatának engedélyezése.

Teljeskörű felmentés esetén a szülő döntése alapján *magántanulóként* halad a gyermek, akinek az iskolával kapcsolatos tanulói jogviszonya fennmarad, és az iskola igazgatója és nevelőtestülete által meghatározott módon ad számot tudásáról. Itt jegyezzük meg, hogy – miután a magántanuló valójában nem vesz részt aktívan az órákon –, úgy gondoljuk, ez a forma semmiképpen sem ideális, s legfeljebb csak rövid ideig, átmenetileg érvényesülhet abban az esetben, amikor ténylegesen integrálni szeretnénk egy gyermeket. A magántanulóknak egyébként heti 10 óra egyéni fejlesztés jár, és az az iskola végzi, amely a tanulót felvette. A fejlesztés költségeit a szakértői véleményt készítő intézmény fogja fedezni. Az útiköltséget a szülőnek kell megtérítenie. Ki kell emelnünk, hogy ha az iskola igazgatója szerint hátrányos a gyermek haladása szempontjából ez a helyzet, s nem lehet számítani a tanulmányok befejezésére, úgy államigazgatási útra terelődik a kérdés, s az önkormányzat jegyzője dönt a továbbiakról.

Reméljük, hogy fenti felsorolásunkkal tájékoztatást tudunk adni mindazoknak, akik szükségét érzik annak, hogy a törvényben foglaltakra hivatkozzanak, segítséget nyújtsanak az integrált oktatás-nevelés minél kedvezőbb feltételeinek kialakításához. Természetesen csak figyelemfelhívó „útjelző táblák”-ként funkcionálhatnak ezek a bekezdések, melyek nem is szó szerinti idézetek, a pontos hivatkozásoknál feltétlenül érdemes a közoktatási törvény megfelelő paragrafusait fellapozni, s elolvasni a hozzájuk fűzött magyarázatokat is.

A jövőre vonatkozó hivatalos álláspontot tükröző tervezetek szerint növelni kell az integrálási lehetőségek biztosítását az oktatásban. Feltehetőleg egyre nagyobb számú többségi intézmény fogja helyi tantervében feltüntetni az SNI tanulók iskolavégzését könnyítő feltételeket, ideértve a távoktatást, és a részleges felmentéseket is. Szó van arról is, hogy szervezetter felülvizsgálják a speciális intézmények és az integrált oktatás határainak átjárhatóságát, amelynek

eredményeként várható, hogy a speciális intézményekbe járó gyermekek jelentős részénél felmerül a felzárkóztatás a későbbi többségi oktatás érdekében és közvetlen célként jelenik meg a mielőbbi visszahelyezés.

Kiegészítő információk

A bevezető fejezet utolsó részében még néhány információval kívánjuk kiegészíteni az eddig elmondottakat. A szakértői bizottságok tagjai és a szülők is bizonyára egyet értenek velünk abban, hogy a hatékony integrálás egyik alappillére a többségi pedagógus. Miután a *pedagógusképzésben* még napjainkban is csak szórványosan és különböző mélységben szerepel az akadályozott gyermekek integrált nevelése-oktatása, ezért nagy szükség van arra, hogy szakirányú továbbképzések keretében gazdagítsák ismereteiket az óvodai és iskolai fogadást biztosító szakemberek. Ugyancsak fontos volna, hogy az egyéni differenciált bánásmóddal kapcsolatos módszerekben is járatos legyen minden nevelő, hiszen nemcsak a fogyatékos gyermekek, hanem nem fogyatékos társaik is csak hasznát láthatják ennek az egyéni képességekhez jobban igazodó metodikának. A fenti tartalmakban bővelkedő, akkreditált, kétéves szakirányú továbbképzéseket rendszeresen indít az ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Főiskolai Kar „Fogyatékosok együttnevelési (integrációs) pedagógiája” szakon, és több Tanító-, Óvóképző Kar „Tanító, fejlesztő (differenciáló) pedagógia” szakon. Az együttnevelés egyre szélesebb elterjedése érdekében szükség volna arra, hogy minél több pedagógus birtokában legyen a fentiekben jelzett tudásnak. Ezt segíthetik elő a szakmai bizottságok munkatársai, de az érintett szülők is, ezirányú tájékoztatásukkal.

Talán számot tarthat az érdeklődésre néhány, az integráció témájában *általánosabb útmutatást adó folyóiratcikk és szakkönyv*. Itt jegyezzük meg, hogy jelen kiadvány egyes fejezeteinél megtalálhatók még a kizárólag az adott fogyatékosági típusba tartozó gyermekek integrációjával kapcsolatos szakirodalom részletes adatai.

Az 1993. Évi LXXIX. tv. A közoktatásról, az 1999. Évi LXVIII. Törvénnyel egységes szerkezetbe foglalt szöveg. Oktatási Közlöny, 1999. 22. 1674-1754 vagy: Iskolaszolga, 1999. X. 1-2.

A művelődési és közoktatási miniszter 14/1994. (VI. 24) MKM rendelete a képzési kötelezettségről és a pedagógiai szakszolgálatokról. Művelődési Közlöny, 1994. 20. 1245-1255.

CSAPÓ M. (1986): *Elkülönítés nélküli gyógypedagógiai nevelés Kanadában.* Köznevelés XLII./37. 10-11.

- CSÁNYI YVONNE (1990): *Fogyatékosok integrációja – nemzetközi és hazai áttekintés*. Gyógypedagógiai Szemle (XIII.) 1990/4. 271-279.
- CSÁNYI YVONNE (szerk.) *Együttnevelés. Speciális igényű tanulók az iskolában*. OKI Iskolafejlesztési Alapítvány. 1993.
- CSÁNYI YVONNE – ZSOLDOS MÁRTA (1994): *Világkonferencia a speciális szükségletek neveléséről*. Új Pedagógiai Szemle 1994/12. 41-50.
- CSÁNYI YVONNE (szerk) (1996): *Közösen. Szemelvénygyűjtemény az integratív nevelésről és oktatásról*. BGGYTF, Budapest.
- CSÁNYI YVONNE (1996): *Speciális szükségletek – integrált iskolai fejlesztés, főiskolai kutatás*. In: Fogyatékos gyermekek integrált nevelése hazai kísérletek tükrében. BGGYTF, Budapest. 5-17.
- ILLYÉS SÁNDOR (1992): *A speciális nevelés alternatívái*. In.: Kozma T. – Lukács P. (szerk.) *Szabad legyen, vagy kötelező? A közoktatási törvény koncepciójához*. Educatio Kiadó, Budapest. 169-180.
- ILLYÉS SÁNDOR (1995): *Az ezredforduló kihívásai a gyógypedagógiával szemben*. Gyógypedagógiai Szemle XXIII/2. 115-122.
- ILLYÉS SÁNDOR (1996): *A Nemzeti Alaptanterv és a fogyatékos gyermekek iskolai fejlesztésének tartalmi szabályozása*. Gyógypedagógiai Szemle XXIV/2. 142-147.
- ILLYÉS SÁNDOR (1998): *Fogyatékoság, speciális nevelési szükséglet, differenciális pedagógia*. In: Gyógypedagógiai ismeretek a tanító és óvodapedagógus képzésben. A Csokonai Vitéz Mihály Tanítóképző Főiskolán 1998. november 3-án rendezett szakmai tanácskozás előadásai és korreferátumai. Kaposvár. 5-20.
- LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES (1987): *Az integrációs nevelési kísérletek pszichológiai megközelítésből*. Pedagógiai Szemle 1987/9.931-935.
- LÁNYINÉ ENGELMAYER ÁGNES (1992): *A külföldi integrációs modellek tanulságai a hazai alkalmazás számára*. Új Pedagógiai Szemle 1992/4. 56-60.
- ZÁSZKALICZKY PÉTER – LECHTA VIKTOR – MATUSKA ONDREJ (szerk.) (1997): *A gyógypedagógia új útjai. Rendszerfejlesztés, tanácsadás, integráció*. Vydavateľstvo Liečrečt Gúth, Bratislava, IV. fejezet *Az iskola új feladatai – integráció és inklúzió*. 217-350.

Végül közöljük az *országos és regionális feladatkörű és hatáskörű szakértői bizottságok címeit*, amely bizottságoktól más szakembercsoportok, valamint a szülők segítséget kaphatnak integrációs szándékuk megerősítéséhez (vagy éppen érveket annak feladásához) illetve konkrét támogatáshoz is juthatnak az integráció megvalósításához. Továbbá közöljük az érzékszervi és mozgáskorlátozottakat fogadó *országos intézmények* címjegyzékét, ahonnan például utazó tanári segítséghez juthatnak az integrált gyermekek. Mint ezt már jeleztük, a speciális intézményeken kívül is létezik gyógypedagógiai segítség (más intézményeknél dolgozó

gyógypedagógusok rész munkaidőben láthatnak el gyermekeket), melyről ugyan-
csak az illetékes bizottságok tudnak tájékoztatást adni.

Hallássérültek

Hallásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és
Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ
1147 Budapest, Cinkotai út 125 - 137 Tel.: 1/ 422 1493

dr. Török Béla Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Módszertani
Intézmény, Diákotthon és Gyermekeotthon (utazótanári szolgálat nagyothallók
számára)

1142 Budapest, Rákospatak u. 101. Tel.: 1/ 273 2220

Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon (utazótanári szolgálat nagyothallók és
siketek számára)

7400 Kaposvár, Somssich P. u. 8. Tel.: 82/ 527 430

Széchenyi Utcai Általános Iskola, Diákotthon, Óvoda és Pedagógiai
Szakszolgálat (utazótanári szolgálat nagyothallók és siketek számára)
4031 Debrecen, Széchenyi utca 60. Tel.: 52/ 412 191

Mlinkó István Általános Iskola, Óvoda, Diákotthon és Szakszolgálat
(utazótanári szolgálat nagyothallók és siketek számára)

3300 Eger, Klapka utca 10. Tel.: 36/ 518 943

Tóth Antal Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola és Kollégium
(utazótanári szolgálat nagyothallók és siketek számára)

9400 Sopron, Tóth Antal utca 1. Tel.: 99/ 312 254

Klúg Péter Óvoda, Általános Iskola, Szakiskola, Alapfokú Művészetoktatási
Intézmény és Diákotthon (utazótanári szolgálat nagyothallók és siketek számára)
6725 Szeged, Bécsi körút 38. Tel.: 62/ 547 192

Szeged Város Önkormányzata által alkalmazott utazó tanár:

Fekete István Általános Iskola, 6729 Szeged, Postás u. 1-3. Tel.: 62/ 548 960

Cházár András Óvoda, Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Diákotthon,
Gyermekeotthon és Pedagógiai Szakszolgálat (utazótanári szolgálat nagyothallók
és siketek számára)

2600 Vác, Március 15. tér 6. Tel.: 27/ 317 733

Látássérültek

Látásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és
Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ
1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 39. Tel.: 1/ 363 1561, 383 1045/17

Gyengénlátók Általános Iskolája, Módszertani Intézménye és Diákotthona
(utazótanári szolgálat)
1147 Budapest, Miskolci út 77. Tel.: 1/ 252 9015

Dr. Kettesy Aladár Általános Iskola, Kollégium és Pedagógiai Szakszolgálat
(gyegénlátók utazótanári szolgálata)
4032 Debrecen, Lóverseny u. 3. Tel.: 52/ 485 083

Vakok Óvodája, Általános Iskolája, Speciális Szakiskolája, Módszertani
Intézménye, Diákotthona és Gyermekotthona (vakok utazótanári szolgálata)
1146 Budapest, Ajtósi Dürer sor 39. Tel.: 1/ 343 96 45, 363 3343, 383 1045

Világ Világossága Alapítvány (gyengénlátók utazótanári szolgálata)
7635 Pécs, Bálicsi út 29. Tel.: 72/ 310 299

Mozgáskorlátozottak

Mozgásvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és
Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ
1145 Budapest, Mexikói út 60. Tel.: 1/ 220 64 59

Mozgásjavító Általános Iskola, Módszertani Intézmény és Diákotthon
(utazótanári szolgálat)
1145 Budapest, Mexikói út 60. Tel.: 1/ 251 69 00

Beszéd fogyatékosok*

Beszédvizsgáló Országos Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és
Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ
1115 Budapest, Halmi u. 26. Tel.: 1/ 203 84 97

---

* 12 éves kor alatti, tanulási zavarokat mutató, a közoktatási törvényben „más fogyatékos” kategóriába tartozó gyermekek esetében a lakóhelynek megfelelő, alábbiakban felsorolt Tanulási Képességet Vizsgáló Bizottsághoz lehet fordulni.

Tanulásban akadályozottak, értelmileg akadályozottak

Baranya megye

Baranya Megyei Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság

7624 Pécs, Egyetem u. 6. Tel.: 72/ 226 396

Bács-Kiskun megye

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat 1. számú Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság

6000 Kecskemét, Juhar u. 23. Tel.: 76/ 477 666

Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat 2. számú Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság

6500 Baja, Barátság tér 18. tel.: 79/ 322 599

Békés megye

Békés Megyei Humán Fejlesztési és Információs Központ Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság

5600 Békéscsaba, Luther u. 5/b Tel.: 66/ 326 669

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Pedagógiai Szakmai és Szakszolgálati Intézet

3534 Miskolc, Andrásy u. 96. Tel.: 46/ 530 110

Budapest

1. számú Fővárosi Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ

1116 Budapest, Rátz László u. 73. Tel.: 1/ 208 22 95

3. számú Fővárosi Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ

1052 Budapest, Deák Ferenc u. 17. Tel.: 1/ 266 3379

4. számú Fővárosi Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ

1027 Budapest, Csalogány u. 43. Tel.: 1/ 489 0904

Csongrád megye

Csongrád Megyei Pedagógiai Szak és Szakmai Szolgáltató Intézet, Pedagógiai Szakszolgálat, Tanulási Képességet Vizsgáló szakértői és Rehabilitációs Bizottság

6726 Szeged, Közép-fasor u. 1-3. Tel.: 62/ 431 499, 431 599

Fejér megye

Góbel János György Fejér Megyei Gyógypedagógiai Központ Tanulási
Képességet Vizsgáló Szakértői
és Rehabilitációs Bizottság
8000 Székesfehérvár, Kikindai u. 1. Tel.: 22/ 500 010

Győr-Moson-Sopron megye

Győr-Moson-Sopron Megyei Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ Tanulási
Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
9023 Győr, Cirkeli u. 31. Tel.: 96/ 518 215

Hajdú-Bihar megye

Hajdú-Bihar Megyei Önkormányzat Gyógypedagógiai Szakértői és
Rehabilitációs Szolgáltató Központ
4029 Debrecen, Monti ezredes u. 7. Tel.: 52/ 344 121

Heves megye

Heves Megyei Gyógypedagógiai Szakszolgálati Központ
3300 Eger, Cifrakapu u. 28. Tel.: 36/ 312 929

Jász-Nagykun-Szolnok megye

Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Pedagógiai Intézet, Pedagógiai Szakmai és
Szakszolgálat
5000 Szolnok, Mária u. 19. Tel.: 56/ 422 363

Szolnok Városi Pedagógiai Szakszolgálat Tanulási Képességet Vizsgáló
Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
5000 Szolnok, Városmajor út 65/a Tel.: 56/ 421 113

Komárom-Esztergom megye

Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Tanulási Képességet Vizsgáló
Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
2890 Tata, Új út 21. Tel.: 34/ 589 683

Pedagógiai Szakszolgálati Intézmény

2800 Tatabánya, Kodály tér 3. Tel.: 34/ 310 743

Nógrád megye

Nógrád Megyei Pedagógiai Szakmai Szolgáltató és Szakszolgáltató Intézet,
Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
3100 Salgótarján, Ruhagyári út 9. Tel.: 32/ 432 272

Pest megye

Pest Megyei Önkormányzat 1. számú Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság és Gyógypedagógiai Szolgáltató Központ
1077 Budapest, Dohány u. 54. Tel.: 1/ 413 6935

Pest Megyei Önkormányzat 2. számú Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
2700 Cegléd, Buzogány u. 23. Tel.: 53/ 500 048

Somogy megye

Somogy Megyei Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
7400 Kaposvár, Ifjúság u. 62. Tel.: 82/ 411 108

Szabolcs-Szatmár-Bereg megye

Bárczi Gusztáv Általános Iskola, Készségfejlesztő Speciális Szakiskola, Kollégium és Pedagógiai Szakszolgálat
4400 Nyíregyháza, Szarvas u. 10-12. Tel.: 42/ 413 406

Éltes Mátyás Általános Iskola, Speciális Szakiskola, Kollégium és Pedagógiai Szakszolgálat
4300 Nyírbátor, Debreceni u. 67. Tel.: 42/ 510 106

Tolna megye

Tolna Megyei Önkormányzat Pedagógiai Szakszolgálat, Szakértői és Rehabilitációs Bizottsága
7100 Szekszárd, Bartina u. 21. Tel.: 74/ 510 188

Vas megye

Vas Megyei Pedagógiai Intézet, Szakmai és Szakszolgálat, Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
9700 Szombathely, Petőfi S. u. 8. Tel.: 94/ 512 050

Veszprém megye

Veszprém Megyei Pedagógiai Intézet Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
8200 Veszprém, Nagy László u. 4/c. Tel.: 88/ 406 698

Zala megye

Zala Megyei Tanulási Képességet Vizsgáló Szakértői és Rehabilitációs Bizottság
8900 Zalaegerszeg, Apáczai Csere János tér 5/a. Tel.: 92/ 311 301